

Микола ЛЕГКИЙ

*доктор філологічних наук
старший науковий співробітник
завідувач відділу франкознавства*

Державної установи «Інститут Івана Франка НАН України»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7053-402X>

e-mail: lehkyi.m@gmail.com

ФРАНКОЗНАВЧІ ПРАЦІ МИКОЛИ ІЛЬНИЦЬКОГО (СПРОБА МЕТАКРИТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Розглянуто франкознавчі студії М. Ільницького, знаного й авторитетного історика літератури, теоретика, літературного критика. Констатовано, що в науковому доробку вченого дослідження творчості І. Франка займає значне місце. Вказано, що спадщина письменника по-справжньому зацікавила М. Ільницького ще в його студентські роки, коли сумлінно перечитував 20-томне зібрання творів, писав курсові роботи і їздив читати лекції про нього, відвідував ті місця Дрогобиччини та Турківщини, де бував І. Франко. З'ясовано, що звернення дослідника до постаті письменника було спершу принагідне, спорадичне, а від 1986 р., коли в журналі «Жовтень» (тепер – «Дзвін») опубліковано працю «Все, що мав у житті: Повесть “Перехресні стежки” в світлі авторської особистості», стало постійним. Виявлено, що зближення образу головного героя з постаттю автора в романі, що його догледів дослідник, вивело його на ліричну драму І. Франка «Зів'яле листя», вивчення якої під новим кутом зору тоді активізувалося.

Зазначено, що, з огляду на виразну співвіднесеність образу автора й героїв ліричної драми та роману «Перехресні стежки», учений віднайшов чимало спільного, тож з'явилася розширена й поглиблена студія «Все, що мав у житті: Повесть “Перехресні стежки” і лірична драма “Зів'яле листя” в світлі авторської особистості». Зауважено, що у збірці франкознавчих студій Миколи Ільницького «Іван Франко: антиномія природи і духу: Розвідки, інтерпретації», яка вийшла друком 2023 р., її волею автора не випадково опубліковано на чільному місці. Описано, що під обкладинкою цієї книжки зібрано 19 праць, кожна з яких в уяві читача розкриває нову грань дослідника-франкознавця, який уміє добачити те, що до нього не вдавалося нікому: віднайти суголосні мотиви у творчості різних письменників (І. Франка й Й. В. фон Гете, І. Франка й А. Міцкевича, І. Франка й Г. Хоткевича); наблизитися до розкриття секретів Франкової творчості (завуальовані звернення до міфологізму, фольклору, символіки тощо); вибудувати свою, глибоко особистісну лінію пізнання та інтерпретації тексту митця.

Звернено увагу на те, що М. Ільницький-франкознавець порушував непрості й суперечливі проблеми «вічних огнів духу» у взаємозв'язках із природою; його студії написано впродовж досить тривалого проміжку часу, проте жодна з них не втратила своєї актуальності та демонструє читачеві «скарб чуття багатий» їхнього автора.

Виявлено, що дослідник застосовував різні підходи та методи аналізу матеріалу: компаративістичний, герменевтичний, психологічний, close reading, історико-

літературний тощо, що дає змогу збагнути сутність літературного явища, зіставити її з однотипним феноменом з інших літератур, з'ясувати тонкощі психології творчості, світоглядні й естетичні складники еволюції Франкового творчого шляху, осмислити філософію існування людини, митця, соціуму, нації. Виснувано, що завдяки широкій ерудиції кожному проблему М. Ільницький розглядав у широкому літературному (ширше – гуманітарному) контексті.

Ключові слова: Микола Ільницький, Іван Франко, франкознавчі студії, фаустівський мотив, компаративістичний, герменевтичний, психологічний методи дослідження.

Микола Ільницький – багатоплановий дослідник: історик літератури, теоретик письменства, літературний критик, який до аналізу тексту певного письменника підбирає відповідний інструментарій, що й дає йому змогу сказати своє вагомe слово про Маркіяна Шашкевича чи Тараса Шевченка, Михайла Яцкова чи Богдана Ігоря Антонича, поетів-молотомузівців чи «пражан», Бориса Олійника чи Дмитра Павличка, Івана Драча чи Ігоря Калинця... Попри це, серед вельми поважного творчого доробку дослідника-ювіляра впадає у вічі значна кількість праць про поетичну та прозову творчість Івана Франка. Має цілковиту рацію Ярослава Мельник, коли стверджує: «Те, що І. Франко в М. Ільницького – автор № 1, промовисто засвідчує іменний покажчик до його тритомного компендіуму “На перехрестях віку”» (Мельник, 2023, с. 9).

Мета статті – здійснити метакритичний аналіз франкознавчих студій М. Ільницького, його методик і методологію досліджень. На широкому літературному матеріалі вчений брався вирішувати непрості проблеми Франкової життєтворчості, тож осмислити та систематизувати його ідеї, висновки, міркування, рефлексії й припущення – у цьому полягає актуальність цієї роботи.

Звернення М. Ільницького до життя і творчості І. Франка випадковим аж ніяк не було, бо спадщину письменника він знав від «юних днів, днів весни» (І. Франко), а будучи студентом Дрогобицького педагогічного інституту, читав лекції про Франкову творчість. «Після третього курсу у 1956 році, – згадував Микола Ільницький, – я поїхав навіть у Луганську область читати лекції про життя і творчість Івана Франка, столітній ювілей якого широко відзначали за ухвалою Всесвітньої ради Миру. Поїхав, бо серед викладачів охочих не знайшлося. Відмовився читати написаний викладачем інституту Миколою Івановичем Домницьким текст лекції, написав свій. Мені хотілося розповісти про життя Івана Франка і його художні твори, а не про те, де він наблизвився до марксизму, а де зупинився. Це була корисна й приємна для мене поїздка ...

Я так увійшов тоді в роль лектора, що, повернувшись додому, вирішив зі своїми розповідями про Франка виступати в селах свого рідного Турківського району і пройшов пішки по тих селах, у яких бував Франко. Пам'ять про нього ще жила серед людей. Розповідали, від кого він записував пісні й коломийки. Пам'ятали й про той арешт, коли у возі, на якому жандарми їхали заарештовувати поета у домі священника Кузіва, злетіло колесо, а за той час господарів повідомили про небажаних візитерів, і вони нічого не знайшли. Згодом ця розповідь знайшла документальне підтвердження, щоправда, з суттєвими уточненнями, але все це для мене було нове й цікаве.

Щоб уже завершити цей сюжет, скажу, що в дні самого святкування Франкових роковин ходив пішки з Дрогобича до Нагуєвич, як це часто робив сам Франко, і ці дні мені запам'яталися назавжди» (Ільницький, 2004, с. 58).

Із цієї розлогої цитати бачимо, що інтерес М. Ільницького до життєтворчості І. Франка інспіровано самою аурою рідних місць письменника (перемірював власними ногами ті шляхи-дороги, якими ходив сам І. Франко), живою ще пам'яттю про нього серед звичайних людей і прагненням дослідника донести до слухачів образ письменника, не спотворений усілякими ідеологічними нашаруваннями.

Ба й більше: 1956 р. завершувалося видавання творів І. Франка у 20 томах (1950–1956), і це зібрання творів вікликало в М. Ільницького-студента неабиякий інтерес: «Я ... перечитав українську класику, яка тоді була в бібліотеці, особливо том за томом двадцятитомник Франка, видання якого тоді завершувалося» (Ільницький, 2004, с. 60). Очевидно, того часу в молодого дослідника виник інтерес до роману «Перехресні стежки», бо, хоч і навчався на російській філології, свої студентські наукові роботи писав про українську літературу, зокрема «До питання про ідейно-художню своєрідність повісті Івана Франка “Перехресні стежки”» (Ільницький, 2004, с. 60).

Дещо пізніше Миколі Ільницькому відкрилася проза Михайла Яцкова, коли випадково натрапив у книгарні на щойно видану збірку його новел (Ільницький, 2004, с. 63). Творчість цього письменника також стала предметом його студій, та на початку 1970-х років з'явилася перша франкознавча публікація Миколи Ільницького: «Фрагмент літературної панорами початку ХХ ст. (До питання “Іван Франко та Михайло Яцків”» (Ільницький, 1971).

Допіру за 10 років наступна – рецензія на книжку Олексія Дея «Спілкування митців з народною поезією: Іван Франко та його оточення» (Ільницький, 1981). Звернення дослідника до постаті І. Франка було спершу принагідне, спорадичне. Згодом, що імпульсом до осягнення творчості письменника став симпозіум «Іван Франко і світова культура» під егідою ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) 1986-го, ювілейного року. А може, й сам ювілей спонукав М. Ільницького до глибшого осмислення постаті І. Франка, бо того-таки 1986 р. у журналі «Жовтень», у якому тоді працював, опублікував статтю «Все, що мав у житті: Повість “Перехресні стежки” в світлі авторської особистості» (Ільницький, 1986), яка згодом увійшла до збірника студій М. Ільницького «У вимірах часу: Літературно-критичні статті» (Ільницький, 1988).

На самому ж конгресі учений виступив із доповіддю «Повість “Перехресні стежки” і проблема художнього новаторства Івана Франка», дещо змінивши назву й ракурс бачення, а також звузивши засяги дослідження. Вона надрукована у двотомному збірнику матеріалів цього форуму (Ільницький, 1990). У цій праці, попри інші характерні особливості роману, дослідник аналізував його автобіографізм, «дію доцентрової сили», яка виразно виявлялася в романах «Не спитавши броду», «Лель і Полель» та «Основи суспільности». «В “Перехресних стежках” ситуація складніша: її неможливо збагнути без врахування елемента автобіографізму самого твору, в якому автор “розполовинюється” на різних персонажів» (Ільницький, 1990, с. 258–259).

Окрім того, за спостереженнями М. Ільницького, у прозі І. Франка виявилася тенденція до художнього переосмислення фольклорної символіки. «Це той фольклоризм, який поєднує в собі ... поглиблений психологізм, опертий на фольклорне світосприйняття», а такий спосіб художнього образотворення, що виявив себе в «Перехресних стежках», особливо помітний у Франковій поезії, зокрема в другому жмутку «Зів'ялого листя» (Ільницький, 1990, с. 258).

Тож історія цього тексту на тому не завершилася. Зближення образу головного героя з постаттю автора, що його догледів дослідник, вивела його на ліричну драму І. Франка «Зів'яле листя», вивчення якої під новим кутом зору тоді активізувалося (Денисюк, Корнійчук, 1990а; Денисюк, Корнійчук, 1990b; Мороз, 1990). В осмисленні феномену ліричної драми сказав своє вагоме слово й Микола Ільницький у працях «Біль, обернений у слово (“Зів'яле листя” Івана Франка)» (Ільницький, 2000а) та «Автобіографічні і рольові риси “Зів'ялого листя”» (Ільницький, 2001). З огляду на виразну співвіднесеність образу автора й героїв ліричної драми та роману «Перехресні стежки», учений віднайшов чимало спільного, тож з'явилася розширена й поглиблена студія «Все, що мав у житті: Повесть “Перехресні стежки” і лірична драма “Зів'яле листя” в світлі авторської особистості».

У збірці франкознавчих розвідок «Іван Франко: антиномія природи і духу», яка вийшла друком 2023 р., її волею автора оприлюднено на чільному місці.

Під обкладинкою цієї книжки зібрано 19 праць, кожна з яких в уяві читача розкривала нову грань дослідника-франкознавця й літературознавця загалом, який уміє добачити те, що до нього не вдавалося нікому: віднайти суголосні мотиви у творчості різних письменників (Івана Франка й Йоганна Вольфганга фон Гете (Johann Wolfgang von Goethe), Івана Франка й Адама Міцкевича (Adam Bernard Mickiewicz), Івана Франка й Гната Хоткевича); наблизитися до розкриття секретів Франкової творчості (завуальовані звернення до міфологізму, фольклору, символіки тощо); вибудувати свою, глибоко особистісну лінію пізнання та інтерпретації тексту митця. Що при цьому характерно: М. Ільницький-франкознавець порушував непрості й суперечливі проблеми «вічних огнів духу» у взаємозв'язках із природою. Її, природу, потрактовано як:

- оточення людини;
- метафізичний субстрат;
- сутність творчості.

Адже саме з таких антиномій постали франківські проблеми валленродизму, двійництва, феномени «молодечого романтизму» та «наймів у сусідів». І йдеться тут не лише про вміння ці антиномії добачити, а й сказати своє вагоме слово, викликати дискусію.

Книжка Миколи Ільницького відзначається стрункістю композиції. Її розпочинає високолетна передмова Ярослави Мельник (Мельник, 2023, с. 6–13), продовжує «вступна» стаття «“Все, що мав у житті...”: повість “Перехресні стежки” і лірична драма “Зів'яле листя” в світлі авторської особистості», яка випрозорює чимало «секретів» Франкової психології. Відтак дослідження погруповано за трьома розділами з лаконічними назвами: «Паралелі» (несе основне семантичне навантаження в аспекті з'ясування антиномій «природи і духу»), «Інтерпретації» (апорії перенесено здебільшого в рамці одного тексту) та «Відлуння» (розглянуто шляхи і методи студювання Франкової творчості).

Праці М. Ільницького, що ввійшли до книжки, написано впродовж досить тривалого проміжку часу, проте жодна з них не втратила своєї актуальності й демонструє читачеві «скарб чуття багатий» їхнього автора.

Як уже зазначалося, М. Ільницький догледів у Франковій творчості тенденцію до все прозорішого злиття образів автора й героя: «Одначе, попри вплив “натуральної школи”, у прозі І. Франка вже від самого початку його творчості впливав струмись

автобіографізму, який полягав у тому, що його твори були не тільки соціальними і психологічним “студіями”, а й дзеркалом особистих переживань автора. Зближення героя і автора захоплювало вже сферу, що наче зсередини розкривало і світогляд автора, і світ його героїв» (Ільницький, 2023, с. 17). Таке зближення виявилось вже в повісті «На дні» і зміцнювалося від твору до твору; водночас звузилася широта панорами, а автор все більше зосереджувався на внутрішньому світі героя й забарвлював той світ особистими переживаннями. Цю тенденцію дослідник екстраполював на роман «Перехресні стежки» і ліричну драму «Зів’яле листя», яких «об’єднує ще одна грань особистості Івана Франка – драма його кохання» (Ільницький, 2023, с. 27).

У статті наведено багато сюжетних та образних паралелей між обома творами: постать тітки-розлучниці, закоханість персонажів не в конкретну жінку, а у власну мрію, насиченість текстів народнопісними образами й мотивами, що перегукуються мало не дослівно, наскрізний мотив страждань обидвох героїв тощо.

Зрештою, Франкова передмова до «Зів’ялого листя» вивела дослідника на творчість Й. В. фон Гете, а відтак на поширену в літературах світу фаустівську колізію: «Гетевський мотив переростає загальну ситуацію, пов’язану з романом “Страждання юного Вертера”. Він веде нас углиб філософської проблематики “Зів’ялого листя”, де виявляються точки дотику з “Фаустом”»: це готовність запродати чортові душу, горіти “сто тисяч літ” за один поцілунок коханої. Отже, в “Зів’ялому листі” розігрується нова версія стосунків Мефістофель (чорт) і Фауст (ліричний герой поета). Трагедійний тон твору Гете тут дістає пародійні ноти» (Ільницький, 2023, с. 42).

«Що ж змінилося від Гетевого часу до Франкового? – запитує далі дослідник. І сам дає відповідь на своє питання: – Змінився не Мефістофель, ні, він просто діє відповідно до нових обставин, – змінився Фауст. Змінився також характер їхніх стосунків: не Мефістофель виступає ініціатором укладення угоди з новітнім Фаустом, а навпаки» (Ільницький, 2023, с. 42).

Такий висновок дослідника випрозорує складність антиномій природи й духу, відкриває нову іпостась людини епохи *fin de siècle*, оприявненої у Франковій творчості, яка «має в собі так багато “живої крові і нервів” самого автора і є зразком такого необхідного у наш час зв’язку слова і вчинку, слова і долі як критеріїв художньої творчості» (Ільницький, 2023, с. 46).

Вгляданням у сутність цих антиномій є наступна студія Миколи Ільницького і перша в розділі «Паралелі» – «Йоганн Вольфганг Гете й Іван Франко: антиномія природи і духу». Її сюжет розпочинається від рядка Йоганна Вольфганга фон Гете з вірша «Вечірня пісня художника» («Künstlers Abendlied»), що його переклав Максим Рильський:

Любов синовню привітай,
О всеплодюща мати! (Рильський, 1985, с. 282).

Дослідника привабив епітет «всеплодюща», що його М. Рильський міг перебрати від І. Франка, а саме з його поезії «Земле, моя всеплодющая мати» (цикл «Веснянки»). Так одне стилістично марковане слово дало М. Ільницькому поштовх до пошуку інтертекстових паралелей: «І коли порівняти цитовані рядки німецького поета з віршем І. Франка “Земле, моя всеплодющая мати...”, то побачимо, що кожен із цих текстів має свій мотив і свою тональність: у Гете ліричний суб’єкт зливається з природою, наповнюється її соками, природа пронизує усі його чуття. Натомість Франків

герой скоріше антеївського типу: він просить природу дати йому силу для боротьби й праці, переносить акцент із натурфілософського на соціальний. І все ж Франкова земля виступає своєрідним еквівалентом гетевської природи, а саме її “внутрішньої сили творення” (inne’ge Schöplungskraft), перенесеної М. Рильським у перекладі в четверту строфу перекладу з першої строфи німецького оригіналу. Отже, перекладач, жертвуючи буквою, не погіршив проти духу першотвору, виразно натякнувши на суголосність Франкової поезії з поезією Гете» (Ільницький, 2023, с. 48).

Один із улюблених мистецьких мотивів у М. Ільницького – фаустівський у різних його варіаціях. Дослідник осмислював його в багатьох публікаціях (Ільницький, 1998; Ільницький, 2000b; Ільницький, 2002a). До збірника франкознавчих праць розвідка увійшла під назвою «Фаустівський мотив у поемі “Смерть Каїна”». Вона, як і інші студії ученого, відзначається широтою охопленого матеріалу. Сюжет статті М. Ільницький вмів побудувати так, що одна проблема природно призводить до іншої. Так, згідно з фабулою Франкової поеми, Каїн роздумує над суперечністю життя і знання (читай: смерті):

Значить, знання – то не бажання смерті.
Не враг життя – воно веде к життю! ...
Значить, чуття, великая любов –
Ось джерело життя! (Франко, 1976d, с. 286–287).

На думку М. Ільницького, «те, розв’язку чого знайшов Каїн, залишилося нерозв’язаним для самого автора. Конфлікт не знято, навпаки, його загострено ... У цій нерозв’язаній суперечності й виявляється той “шматок” із легенди про Фауста, фаустівський мотив “Смерті Каїна”» (Ільницький, 2023, с. 71–72). Дійшовши висновку, що любов – джерело життя, Каїн загинув від стріли сліпого Лемеха, а так «“продовження” сюжету, – за М. Ільницьким, – дало можливість авторові розгорнути філософську концепцію твору» (Ільницький, 2023, с. 73). Вона, ця концепція, навела автора розвідки на ословлення непроминальних дилем: «Моральне вдосконалення людства, якщо воно взагалі можливе, мусить здійснюватися ціною проб і помилок, ціною жертв» (Ільницький, 2023, с. 74). Або ж: «Сьогодні особливо виразно видно, що кожний науковець значною мірою є Фаустом, у якому борються два начала: спрага пошуку, відкриття, експерименту, з одного боку, і сумніву – на благо чи на лихо піде людям це відкриття, – з іншого» (Ільницький, 2023, с. 75). Зрештою, «що переможе у вічному протистоянні розуму й серця, знання і любові, тавра братовбивчої крові і спокути провини? І. Франко залишив цю драматичну дилему нерозв’язаною, відкритою, і такою ж нерозв’язаною і відкритою вона залишається сьогодні для нас» (Ільницький, 2023, с. 75).

Мету праці «Іван Франко й Адам Міцкевич: до проблеми валленродизму» Микола Ільницький визначив так: «Нас цікавить, чому Іван Франко поширив ідею валленродизму на всю творчість Адама Міцкевича, назвавши його “поетом зради”?» (Ільницький, 2023, с. 79). У праці дослідник занурився у сферу Франкового підсвідомого, зокрема в комплекс роздвоєності його психіки, про яку писали ще Микола Євшан та Євген Маланюк. Він виявний у творах І. Франка різних періодів творчості в розмаїтих варіантах: і в новелі «Поєдинок» (1883), і в романі «Лель і Полель» (1887), і в ліричній драмі «Зів’яле листя» (1896), і в поемі «Похорон» (1897), і в повістці «Гриць і панич» (1898), і в романі «Перехресні стежки» (1899), і в «Мойсеї» (1905), ба навіть

у ранній поезії «Каменярі». «У них, – підсумовує автор, – відбилася внутрішня глибинна реальність психіки, де верхня свідомість корелює сумніви й спокуси на екрані символізованої підсвідомості, визначаючи характер суспільно-етичної установки й основну лінію життя й поведінки ... Чи не тому ці нещасні поєдинки, зради розгортаються перед нами як візії похоронів, постають як “чари місячної ночі”?» (Ільницький, 2023, с. 88).

Поштовхом до написання статті «Два варіанти лисячої одиссеї: “Лис Микита” І. Франка і “Райнеке-Лис” Й. В. Гете» став, очевидно, видавничий факт: Микола Ільницький помітив, що в 1940-х роках на окупованій німцями території Галичини в «Українському видавництві» з’явилися два видання з мандрівним сюжетом: поема «Лис Микита» Івана Франка та український переклад (здогадно, Дмитра Загула) поеми Йоганна Вольфганга фон Гете «Райнеке-Лис». «Очевидно, – зазначив дослідник, – значною мірою це було спричинене історичною ситуацією, а саме намаганням окупаційної влади пропагувати німецьку літературу серед українського населення. Але виразно проглядається у майже одночасному виданні обох творів про крутія Лиса й інша причина: показати, що цей сюжет має свій оригінальний український варіант» (Ільницький, 2023, с. 108).

Порівнюючи обидва твори, М. Ільницький знайшов у них чимало спільних та відмінних ознак. Наприклад, «осердям у поемах Гете і Франка є суд. Саме суд зводиться у єдиний пучок усі сюжетні розгалуження, виконуючи композиційну роль епіцентру, ядра» (Ільницький, 2023, с. 113). Обидва твори є соціальною сатирою, у них виразно прочитується суспільний підтекст. Поеми охоплюють різні рівні суспільства: «У німецького поета – це явно великосвітське середовище з усіма його атрибутами» (Ільницький, 2023, с. 117); у Франковому творі погляд на царство подано «з іншої перспективи бачення – селянської» (Ільницький, 2023, с. 118). У «Лисі Микиті» дослідник віднайшов чимало образів і мотивів фольклорного походження. Різнять обидва твори імена звірів; якщо «високий стиль поеми Гете увінчує класичний гекзаметр», то «Франко обирає шестирядкову строфу з хорейним розміром» (Ільницький, 2023, с. 121–122). Якщо порівнювати з сюжетом Й. В. фон Гете, то український поет оминув багато драстичних деталей, зокрема антиклерикальних моментів; натомість у творі І. Франка є сцени, яких немає в «Райнеке-Лисі» (Ільницький, 2023, с. 123).

Порівняльний підхід до аналізу текстів М. Ільницький застосовував часто, про що свідчить також розвідка «Ментальність бойка і гуцула (“Ярмарок у Сморгю” І. Франка і “У корчмі” Г. Хоткевича)». Зіставляючи два «образки з життя», дослідник зробив висновок про «разючу відмінність, цілковиту протилежність поведінки» персонажів із різних етнічних гілок української нації: спокій бойка, його гедлярський хист, уміння тверезо оцінити ситуацію – і гуцульське прагнення ефекту, який потребує публіки (Ільницький, 2023, с. 127–128). Учений сягав поза межі сюжетів указаних творів, додав власних спостережень над різницями етноменталітетів, застерігаючи: «І при такому порівнянні, можливо, доцільніше виходити з того, не чим відрізняються бойки і гуцули, а чим вони себе взаємно доповнюють ... Тому хай будемо різні, але будьмо єдині!» (Ільницький, 2023, с. 129–130).

Інтертекстові паралелі – основа розвідки Миколи Ільницького «“І почувися тихі слова, мов сичання гадюки...”»: символ змії у поезії Івана Франка і Василя Щурата», побудованої на зіставленні рядків обидвох поетів: Франкового «Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер вис», який завершується словами:

Уста мої заціпило морозом,
А серце в мене вижерла гадюка (Франко, 1976с, с. 170);

і Щуратового вірша зі збірки «Раз до мене молодість прийшла»:

В моє порожнє серце
впустив сумнів змію
І ляг вінцем терновим
на голову мою (Щурат, 1904, с. 10).

Гадюка, на думку М. Ільницького, виступає в І. Франка уособленням диявола, біблійного змія-спокусника. Як стверджують антропологи, змія – один із найдавніших архетипів, що в різних первісних суспільствах мають різні втілення (морських чудовиськ, драконів, триголових змій тощо), але всюди виступає, за Мірча Еліаде (Mircea Eliade), «символом космічних вод, темряви, ночі і смерті» (Еліаде, 2005, с. 136). Виявів цього архетипу у поезії І. Франка, за спостереженнями М. Ільницького, чимало. Зокрема, у поемі «Мойсей» є рядок, що його автор виніс у назву статті: «І почулися тихі слова, мов сичання гадюки» (Франко, 1976b, с. 243), коли Азазель спокушає Мойсея.

Є їх чимало й у прозі: «їдовитою гадюкою» називають можновладці Євгена Рафаловича, є персонаж із прізвищем Гадина («Основи суспільности»), є постать загадкової дівчини, яка героєві новели асоціюється із дріадою, спокусою («Дріада»). У поезії ж В. Щурата М. Ільницький також віднайшов колізію з «Фауста» Й. В. фон Гете, коли «материна молитва за “дитятко”, що “путі не знайшло”», «втілює частку фаустівської сутності, його животворного духу, що формувався у процесі драматичного поступу людства і здобував різні національні форми і модифікації» (Ільницький, 2023, с. 149–150). Тим-то в порівняльних характеристиках, зокрема мотивів із поезій І. Франка та В. Щурата, «важливі не зовнішні збіги й подібності, а глибинні їх прояви, коли подібність образів і ситуацій обертається внутрішньою протилежністю, а несхоже виявляє суголосність на рівні ідей» (Ільницький, 2023, с. 150).

У праці «Поруч ішли два велетні – Білий і Чорний: мітологічна основа оповідання “Як Юра Шикманюк брів Черемош”» дослідник констатував: білий і чорний велетні у тексті Івана Франка – іпостасі Білобога і Чорнобога зі слов'янської міфології, «що вписується у контекст релігійних уявлень багатьох народів Сходу, є їх інваріантами» (Ільницький, 2023, с. 132). Тож щоб дослідити мітологічну основу Франкового твору, Микола Ільницький залучив широкий імагологічний контекст, зокрема праці Миколи Костомарова, Володимира Шухевича, Станіслава Вінценза (Stanisław Vincenz), Германа Нортропа Фрая (Herman Northrop Frye), Ярослави Мельник, тексти «Авести», Юстінаса Марцінкявічюса (Justinas Marcinkevičius), Романа Федоріва та інших письменників. Таким чином, І. Франко доторкнувся до вічної проблеми існування людини в системі координат «добро–зло», вирішивши її у стильовому аспекті по-своєму оригінально: «показав, що в художньому тексті можуть суміщатися різні стильові системи, відбуватися “перемикання” функції художнього образу від семіотичного значення до полісемії коду ... Це було те поле, яке розорювала література кінця ХІХ – початку ХХ ст., коли стала відчутною криза позитивістського світогляду й утверджувалася “філософія життя” з домінантою інтуїтивізму й ірраціональності» (Ільницький, 2023, с. 141). Звісно, припускав дослідник, І. Франко міг би легко обійтися без постатей Білого й Чорного демонів, і від цього оповідання не втратило б ні

динаміки сюжету, ні пригодницької напруги з несподіваністю розв'язки, ні глибинної притчевості. Однак письменник прагнув «сягнути поза рамки реального, у сферу містичного, що єднає індивідуальну свідомість із непізнаним, космічним. Він відчував, що з нами невідступно, крок за кроком, ідуть Білий і Чорний велетні, які борються на наші душі» (Ільницький, 2023, с. 141).

Є в М. Ільницького й праці дещо іншого ґатунку: здебільшого поетикальні, зосереджені на сенсах окремо взятого твору, хоч і в них часто-густо трапляються апеляції до інших текстів, які, власне, й допомагають випрозорити сенс, ясніше ословити семантику й поетику образу. Такою є праця «Теоретичний аспект “Майових елегій”», що вперше виходила з підзаголовком «(Спроба аналізу маловідомого циклу поета)» (Ільницький, 2002b). Поетичний текст Івана Франка:

Бачив рисунок я десь – і забув уже, де його бачив,
Чий то рисуночок був – Бекліна чи Мейсоньє (Франко, 1976а, с. 343),

скеровував до пошуків джерел сюжету серед малярських творів, тож Микола Ільницький апелював до картин Арнольда Бекліна (Arnold Böcklin) й Ернеста Мейсоньє (Jean-Louis-Ernest Meissonier). Зазначивши, що Е. Мейсоньє не міг бути автором згаданого в поезії І. Франка малюнка, дослідник зосередив увагу на інакшій проблемі: «Та головне в цьому випадку інше: малюнок виступає у Франка втіленням модернізму, – нового мистецтва, яке приваблює його, бо манить “у безмір круто веселчаний шлях”. З іншого боку, ліричний герой поета не може покинути орача, який вперто тягне чепіги плуга» (Ільницький, 2023, с. 154).

Микола Ільницький уміє уважно вчитуватися у Франків текст, знаходити в ньому мотиви, образи, сюжети й вловлювати їхній переґук із типологічно схожими. Наприклад, у розвідці «“Ой перевізничку, перевези мене...” (“Два записи бойківської фольклорної балади”))» Франків запис народної пісні «Журю я ся журю, як вечір, так рано» викликав у свідомості дослідника асоціації з іншими піснями, зокрема й тими, що співала мати – Ганна Ільницька. Ще ширше – на архетипні мотиви двосвіття, закорінені глибоко в народній свідомості. «Нас у цьому сюжеті цікавило не так повчальне начало, дидактика, як знову ж таки символічне: присутність води як космічного мірила істини, хоч і трансформованого в іншу історично-побутову ситуацію, іншу світоглядну модель» (Ільницький, 2023, с. 175).

У третій частині книжки осмислено здебільшого здобутки і втрати франкознавчої науки. Так, у розлогій оглядовій статті «Між ідеологією й естетикою: франкознавчі дослідження міжвоєнного двадцятиліття у Західній Україні» (вперше побачила світло денне як передмова до антології «Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20–30-х років ХХ ст.», Львів, 2010) Микола Ільницький аналізував зародження наукового франкознавства, праці Михайла Возняка, Ярослава Гординського, Дмитра Донцова, Костянтина Чеховича, Гавриїла Костельника, Філарета Колесси, Якіма Яреми та інших дослідників, які склали цілу панораму франкознавчих студій із різними підходами до оцінок Франкової творчості. У статті «“В наймах у сусідів” як соціокультурний феномен» Микола Ільницький зосередив увагу на збірці Івана Франка, що підсумувала й збирила воєдино праці, опубліковані в польсько- й німецькомовній періодиці, відтак екстраполював біографему Франкових «Наймів...» на творчість Миколи Гоголя, Єжи Гарасимовича (Jerzy Harasymowicz), Владислава Плошевські (Władysław Kazimierz Płoszewski). «Франкіана Якіма Яреми» – метакритична

студія, у якій розглянуто найважливіші праці дослідника в царині франкознавства. «Моторошні видива осінніх ночей...» – рецензія Миколи Ільницького на книжку Богдана Тихолоза «Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії». «Краснознавчий нарис мемуарного характеру» (Мельник, 2023, с. 9) «Слідами Івана Франка на Бойківщині» перегукується з цитованою вище працею «Замість *sigillum vitae*», однак доповнена роздобутими фактами про перебування Івана Франка в с. Дидьовій. Нарешті, «Історія однієї фальсифікації» остаточно розвінчує утверджуваний у радянські часи факт, буцімто І. Франко написав поему «Папі в альбом».

Звісно, не всі франкознавчі студії М. Ільницького увійшли до «Антиномії природи і духу». Так, за її межами залилася передмова до репринтного видання антології української лірики від смерті Т. Шевченка «Акорди», що її уклав І. Франко (Ільницький, 1992). Або ж студія «Туга за героїчним: Іван Франко і Дмитро Донцов» (Ільницький, 2003), сюжет якої схожий до оглядової статті «Між ідеологією та естетикою: франкознавчі дослідження міжвоєнного двадцятиліття». Зрештою, за Ярославою Мельник, Іван Франко більше, аніж будь-хто, присутній в інших текстах Миколи Ільницького: у розвідках про Василя Щурата, Миколи Матіїва-Мельника, Михайла Яцкова, Богдана Ігоря Антонича, «Молоду Музу», «Празьку школу, у силветках багатьох українських митців, у концептуальному, аналітичному осмисленні багатьох сюжетів, не кажучи вже про «густу франківську помаркованість монографії “Критики і критерії”» (Мельник, 2023, с. 9).

«Проникливі, незрідка вишукані естетичні студії» (Мельник, 2023, с. 9) зібрані в книжці, засвідчують глибоке знання доробку І. Франка. До розгляду взято твори різних родів, жанрів (лірична драма, елегія, поема, новела, нарис, роман тощо), етапів (ранніх «Смерти Каїна» й «Поєдинку», зрілого роману «Перехресні стежки», пізньої повістки «Як Юра Шикманюк брів Черемош»). Микола Ільницький у ній виявив й достеменне знання літературного процесу, українського (у книжці присутні постаті Маркіяна Шашкевича, Василя Щурата, Гната Хоткевича і, звичайно, народна творчість) і закордонного (Адам Міцкевич, Йоганн Вольфганг фон Гете та інші).

У запропонованій книжці М. Ільницький вкотре виявив себе як дослідник, який застосовує різні підходи та методи аналізу матеріалу: компаративістичний, герменевтичний, психологічний, *close reading*, історико-літературний тощо, що дає змогу збагнути сутність літературного явища, зіставити її з однотипним феноменом з іншої літератури, з'ясувати тонкощі психології творчості, світоглядні й естетичні складники еволюції Франкового творчого шляху, осмислити філософію існування людини, митця, соціуму, нації. Автор завжди зосереджувався на складних та актуальних проблемах франкознавства, кажучи своє вагоме й аргументоване слово. Завдяки широкій ерудиції кожен проблему М. Ільницький розглядав у широкому літературному (ширше – гуманітарному) контексті.

Отже, книжка Миколи Ільницького «Іван Франко: антиномія природи і духу» вже викликала резонанс у наукових колах, є поважним здобутком сучасного франкознавства й відкриває широкі перспективи для подальших досліджень.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Денисюк, І., Корнійчук, В. (1990а). Невідомі матеріали до історії ліричної драми І. Франка «Зів'яле листя». В *Записки Наукового товариства імені Шевченка* (Т. 221: Праці Філологічної секції), 265–282.

- Денисюк, І., Корнійчук, В. (1990b). Подвійне коло таємниць. *Дзвін*, 8, 126–138.
- Еліаде, М. (2005). *Мефістофель і андрогін*. Львів.
- Ільницький, М. (1971). Фрагмент літературної панорами початку ХХ ст. (До питання «Іван Франко та Михайло Яцків»). *Українське літературознавство*, 12, 40–45.
- Ільницький, М. (1981, 26 серпня). Спадкоємці франківських традицій [Рец. на кн. Дей О. *Спілкування митців з народною поезією: Іван Франко та його оточення*. Київ, 1981. 331 с.]. *Літературна Україна*.
- Ільницький, М. (1986). Все, що мав у житті: Повесть «Перехресні стежки» в світлі авторської особистості. *Жовтень*, 8, 105–116.
- Ільницький, М. (1988). *У вимірах часу. Літературно-критичні статті*. Київ: Радянський письменник.
- Ільницький, М. (1990). Повесть «Перехресні стежки» і проблема художнього новаторства Івана Франка. В *Іван Франко і світова культура: матеріали Міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.)*, 1. Київ: Наукова думка, 256–259.
- Ільницький, М. (1992). Акорди української поезії [Передмова]. В І. Франко (упоряд.), *Акорди: антологія української лірики від смерті Шевченка. Репринтне видання*. Львів: Веселка, 3–6.
- Ільницький, М. (1998). Фаустівський мотив у поемі Івана Франка «Смерть Каїна». В *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 25–27 вересня 1996 р.)*. Львів: Світ, 423–428.
- Ільницький, М. (2000а). Біль, обернений у слово («Зів'яле листя» Івана Франка). *Дивослово*, 8, 2–7.
- Ільницький, М. (2000b). Фаустівські мотиви у творчості Івана Франка. *IV Міжнародний конгрес українців. Доповіді і повідомлення*. Київ, 539–546.
- Ільницький, М. (2001). Автобіографічні і рольові риси «Зів'ялого листя». *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 9, 543–555.
- Ільницький, М. (2002а). Два варіанти фаустівського мотиву в поезії Івана Франка. В *Шевченко. Франко. Стефаник: матеріали Міжнародної наукової конференції*. Івано-Франківськ, 92–100.
- Ільницький, М. (2002b, 12 вересня). Теоретичний аспект «Майових елегій» (Спроба аналізу маловідомого циклу поета). *Літературна Україна*.
- Ільницький, М. (2003). Туга за героїчним: Іван Франко і Дмитро Донцов. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 32, 195–199.
- Ільницький, М. (2004). Замість «*curriculum vitae*». *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Ільницького*, 12, 52–68.
- Ільницький, М. (2023). *Іван Франко: антиномія природи і духу: Розвідки, інтерпретації*. Львів: Априорі, 264.
- Мороз, М. (1990). Автобіографічний елемент у ліричній драмі Івана Франка «Зів'яле листя». В *Записки Наукового товариства імені Шевченка (Т. 221: Праці Філологічної секції)*, 108–122.
- Рильський, М. (пер.). (1985). Гете, Й.-В. Вечірня пісня художника. В *М. Рильський, Зібрання творів: у 20 т.* (Т. 11: Поетичні переклади). Київ: Наукова думка, 282.
- Франко, І. (1976а). «Бачив рисунок я десь – і забув уже, де його бачив...». В *І. Франко, Зібрання творів: у 50 т.* (Т. 3: Поезія). Київ: Наукова думка, 343.

Франко, І. (1976b). Мойсей. В І. Франко, *Зібрання творів: у 50 т.* (Т. 5: Поезія). Київ: Наукова думка, 201–264.

Франко, І. (1976с). «Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер вис...». В І. Франко, *Зібрання творів: у 50 т.* (Т. 3: Поезія). Київ: Наукова думка, 169–170.

Франко, І. (1976d). Смерть Каїна. В І. Франко, *Зібрання творів: у 50 т.* (Т. 1: Поезія). Київ: Наукова думка, 270–294.

Щурат, В. (1904). «В моє порожнє серце...». В В. Щурат, *Раз до мене молодість прийшла*. Перемишль: Друк Й. Стифіого, 10.

REFERENCES

Denysiuk, I., & Korniihuk, V. (1990a). Nevidomi materialy do istorii lirychnoi dramy I. Franka «Ziviale lystia». In *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka* (Т. 221: Pratsi Filolohichnoi sektiі), 265–282 (in Ukrainian).

Denysiuk, I., & Korniihuk, V. (1990b). Podviine kolo taiemnyts. *Dzvin*, 8, 126–138 (in Ukrainian).

Eliade, M. (2005). *Mefistofel i androhin*. Lviv (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (1971). Frahment literaturnoi panoramy pochatku XX st. (Do pytannia «Ivan Franko ta Mykhailo Yatskiiv»). *Ukrainske literaturoznavstvo*, 12, 40–45 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (1981, Serpen 26). Spadkoiemtsi frankivskykh tradytsii [Review of the book. *Spilkuvannia myttsiv z narodnoiu poeziieiu: Ivan Franko ta ioho otochennia*. Kyiv, 1981. 331 s.]. *Literaturna Ukraina* (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (1986). Vse, shcho mav u zhytti: Povist «Perekhresni stezhky» v svitli avtorskoї osobystosti. *Zhovten*, 8, 105–116 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (1988). *U vymirakh chasu. Literaturno-krytychni statii*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (1990). Povist «Perekhresni stezhky» i problema khudozhnoho novatorstva Ivana Franka. In *Ivan Franko i svitova kultura: materialy Mizhnarodnoho sympoziumu YuNESKO (Lviv, 11–15 veresnia 1986 r.), 1*. Kyiv: Naukova dumka, 256–259 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (1992). Akordy ukrainskoї poezii [Peredmovā]. In I. Franko (Comp.), *Akordy: antolohiia ukrainskoї liryky vid smerty Shevchenka. Repryntne vydannia*. Lviv: Veselka, 3–6 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (1998). Faustivskyi motyv u poemі Ivana Franka «Smert Kaina». In *Ivan Franko – pysmennyk, myslytel, hromadianyn: materialy Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii (Lviv, 25–27 veresnia 1996 r.)*. Lviv: Svit, 423–428 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (2000a). Bil, obneryni u slovo («Ziviale lystia» Ivana Franka). *Dyvoslovo*, 8, 2–7 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (2000b). Faustivski motyvy u tvorchosti Ivana Franka. *IV Mizhnarodnyi konhres ukrainistiv. Dopovidi i povidomlennia*. Kyiv, 539–546 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (2001). Avtobiohrafichni i rolovi rysy «Zivialoho lystia». *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 9, 543–555 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (2002a). Dva varianty faustivskoho motyvu v poezii Ivana Franka. In *Shevchenko. Franko. Stefanyk: materialy Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii*. Ivano-Frankivsk, 92–100 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (2002b, Veresen 12). Teoretychnyi aspekt «Maiovykh elehii» (Sproba analizu malovidomoho tsykladu poeta). *Literaturna Ukraina* (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (2003). Tuha za heroichnym: Ivan Franko i Dmytro Dontsov. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohichna*, 32, 195–199 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (2004). Zamist «curriculum vitae». *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Yuvileinyi zbirnyk na poshanu chlena-korespondenta NAN Ukrainy Mykoly Ilnytskoho*, 12, 52–68 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (2023). *Ivan Franko: antynomiia pryrody i dukhu: Rozvidky, interpretatsii*. Lviv: Apriori, 264 (in Ukrainian).

Moroz, M. (1990). Avtobiohrafichniy element u lirychnii dramy Ivana Franka «Ziviale lystia». In *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka* (T. 221: Pratsi Filolohichnoi sektsii), 108–122 (in Ukrainian).

Rylskyi, M. (Trans.). (1985). Gete, Y.-V. Vechirnia pisnia khudozhnyka. In *M. Rylskyi, Zibrannia tvoriv: u 20 t.* (T. 11: Poetychni pereklady). Kyiv: Naukova dumka, 282 (in Ukrainian).

Franko, I. (1976a). «Bachyv rysunok ya des – i zabuv uzhe, de yoho bachyv...». In *I. Franko, Zibrannia tvoriv: u 50 t.* (T. 3: Poeziia). Kyiv: Naukova dumka, 343 (in Ukrainian).

Franko, I. (1976b). Moisei. In *I. Franko, Zibrannia tvoriv: u 50 t.* (T. 5: Poeziia). Kyiv: Naukova dumka, 201–264 (in Ukrainian).

Franko, I. (1976c). «Opivnich. Hlukho. Zymno. Viter vyie...». In *I. Franko, Zibrannia tvoriv: u 50 t.* (T. 3: Poeziia). Kyiv: Naukova dumka, 169–170 (in Ukrainian).

Franko, I. (1976d). Smert Kaina. In *I. Franko, Zibrannia tvoriv: u 50 t.* (T. 1: Poeziia). Kyiv: Naukova dumka, 270–294 (in Ukrainian).

Shchurat, V. (1904). «V moie porozhnie sertse...». In *V. Shchurat, Raz do mene molodist pryishla*. Peremyshl: Druk Y. Styfioho, 10 (in Ukrainian).

Mykola LEHKYI

doctor of Philological Sciences (Dr hab. in Philology)

senior Research Fellow

head of the department of Ivan Franko studies

Government agency «Ivan Franko Institute of the NAS of Ukraine»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7053-402X>

e-mail: lehkyi.m@gmail.com

IVAN FRANKO STUDIES BY MYKOLA ILNYTSKYI (ATTEMPTED METACRITICAL RESEARCH)

The article examines the Ivan Franko studies by Mykola Ilnytskyi, a well-known and authoritative literary historian, theorist, and literary critic. It has been established that in his scientific work the study of Ivan Franko's work occupies a significant place. The legacy of the writer really interested M. Ilnytskyi even in his student years, when he dutifully reread the 20-volume collection of works, wrote term papers and went to give lectures about him, visited the places of Drohobych and Turka regions where Franko used to visit. It was found out that the researcher's appeal to the figure of the writer was at first random, sporadic, and since 1986, when the magazine «Zhovten» («October», contemporary «Dzvin») published the work «Everything I had in Life: The Story “Crossroads” in the light of the author's personality» became permanent. It was revealed that the convergence of the image of the

main character with the figure of the author in the novel that the researcher took care of led him to Franko's lyrical drama «Withered Leaves», the study of which from a new angle of view was intensified at that time.

From the point of view of the clear correlation between the image of the author and the heroes of the lyrical drama and the novel «Crossroads», the scientist found a lot in common, so an expanded and in-depth study «Everything I had in Life: The Story “Crossroads” and the lyrical drama “Withered leaves” in the light of the author's personality». In the collection of Franko Studies by M. Ilnytskyi's «Ivan Franko: Antinomy of Nature and Spirit: Explorations, Interpretations», which was published in 2023, was published in a prominent place by the will of the author. Under the cover of this book, 19 works were collected. Each of them in the reader's imagination revealed a new facet of the researcher Franko's works, who knows how to add what no one else has been able to do: to find consonant motifs in the works of various writers (I. Franko and J. W. von Goethe, I. Franko and A. Mickiewicz, I. Franko and H. Hotkevych); get closer to uncovering the secrets of Franko's work (veiled appeals to mythology, folklore, symbolism, etc.); build your own, deeply personal line of knowledge and interpretation of the artist's text.

What is characteristic of it: M. Ilnytskyi undertakes to raise difficult and contradictory problems of «eternal links of the spirit» in relationships with nature. Studio M. Ilnytskyi was written over a rather long period of time, but none of them has lost its relevance and demonstrates to the reader the «rich treasure of feeling» of their author.

It was found that the researcher uses different approaches and methods of material analysis: comparative, hermeneutic, psychological, close reading, historical-literary, etc., which makes it possible to understand the essence of a literary phenomenon, to compare it with a phenomenon of the same type from other literatures, to find out the subtleties of the psychology of creativity, worldview and aesthetic components of the evolution of Franko's creative path, to understand the philosophy of the existence of a person, an artist, a society, a nation. Thanks to his wide erudition, M. Ilnytskyi considers every problem in a broad literary (more broadly, humanitarian) context.

Key words: Mykola Ilnytskyi, Ivan Franko, Ivan Franko studies, Faustian motif, comparativist, hermeneutic, psychological research methods.

*Стаття: надійшла до редакції 24.01.2025
прийнята до друку 27.05.2025*